

PAP TIBOR:^{*}

A szerb Vajdaság, mint politikai cél/eszme kialakulása, formálódása, s a róla folyó diskurzusok 1848 és 1867 között

Abstract

As an implicit consequence of the set of Habsburg-granted privileges, Voivodina as a political-geographical category appeared in the political discourse of Southern Slavs in Hungary (especially of the Serbs) even before the 1848 revolution. However, the concept's actual shape owes much to the 'Skupština' (assembly) in 1848 May. It appears in the 3. request towards the Court as an initiative built from below, aimed at creating *regionalism*. This initiative was meant to function as a pivotal point to the supposed trend of federalisation of the empire. Following these and after the suppression of the revolution, during the absolutist times, Serbian Voivodina (along with the Temes Bánság) became a from-top forced, regionalising concept, symbolising the mutual displeasure of both concerned parties. Existing as an emptied geographical construct of the Court, neither the 'beneficiaries' nor the 'victims' of this form were content with it. Following its abolishment, from 1861 to the Conciliation, both parties expressed arguments about its 'rounding out' (by redefining the counties on a nationality basis), about it being unacceptable or inevitable. With regard to the sensitivity of the Hungarian side, the term Voivodina itself is hardly mentioned in writings of the era... The present work intends to list and systematize the approaches mentioned, also to discover the (even today influential) roots of political-theoretical thinking about the region. The issue has hardly lost its importance even to the present day, though positions have shifted substantially (radically).

Bevezetés: A téma jelentősége/aktualitása

A Vajdaság Autonóm Tartomány köztársasági végszavazásra váró statútuma kapcsán napjainkban újra a szerbiai közérdeklődés fókuszába kerültek a tartományról, s annak aktuális közjogi státusáról szóló politikai viták. A szakmai polémikák azonban már jóval korábban megkezdődtek.¹ Ezek között számos, Közép-Európát és a Nyugat-Balkánt egyaránt jellemző féligazság, félreértés és/vagy szándékos, illetve tájékozatlanságból eredő félreértelmezés, újabban pedig szakmai köntösbe bújtatott politikai állásfoglalás² is felvonult.

A kutatást, melyben visszatérünk a kezdetekhez, három részesre tervezem. Az itt következő első rész a (szerb) Vajdaság kialakulásának területi elvű követeléseként (regionalizmus) való megjelenését tekinti át. A második rész az 1848-as szerb igényeknek a bécsi udvar általi közjogi (regionalizálás) megvalósítását vizsgálja 1849-től. A harmadik a déli végeket a lokális/regionális többség elve mentén újraszabni szándékozó közigazgatási reform-tapogatásokat (kikerekítés) taglalók – megállapodásig soha el nem jutó – álláspontjait veszi számba.

A területi elv kapcsán megfogalmazódó álláspontokat, mint a vizsgált korszakokban a politikát ténylegesen is alakító, uralkodó eszméket³ igyekszem körüljárni. Mindezt egy-egy meghatározó, ún. diskurzust kezdeményező szerző⁴ (J. Subotić, Sv. Miletić, és – részben – M. Polit Desančić) vonatkozó megnyilatkozásainak elemzése alapján teszem.

---

^{*} PhD-hallgató.

1. Az 1848-as kísérlet a (szerb) Vajdaság közigazgatási megalapozására

1.1. A forradalmi közhangulat és a kora tavaszi szerb követelések

A 'vajdaság' politikaföldrajzi kategóriaként már az 1848-as forradalmat megelőzően⁵ is fel-felbukkant a magyarországi szerbek politikai gondolkodásában – mint a Habsburgoktól elnyert privilégiumrendszer implicit következménye. Konkrét formát azonban csak a 1848-as 'Majska skupština' (májusi népgyűlés) adott neki. A szkupsitna alulról kikényszerített, májusi összehívását megelőzően, a pesti szerbek küldöttségének (Ignjatović, Nikolić, Stojaković) 17 pontjában⁶ még nem szerepel a Vajdaság, mint területi elvű követelés. Ennek ellenére a kollektív jogok, a szerb nemzet elismerésére tett kísérlet „...még ebben a (körültekintően megfogalmazó – PT) formában benyújtott szerb követelések is nagy ellenérzéseket váltottak ki a magyar közvéleményben.” – írja Mikavica.⁷

Ezek a követelések illeszkedtek az Európán végigsöprő forradalmak hasonló felsorolásaihoz. Nem kívántak általuk többet elérni, mint a sajátos szerb életviszonyoknak a kor-szellemhez való hozzáigazítását: szabad nyelvhasználatot, a különböző jogállás alá tartozó nemzetrészeket egységesítést, azok képviselőit a pozsonyi diétán, s a privilégiumokkal már kivívott intézmények demokratizálást – az addig inkább hivatásrendi alapon működő közképviselői szerveken⁸ belül a népképviselői elv megerősítését (a papság és a katonaság 'kárára').

A szerb ortodox egyház feje, az éppen Pozsonyban tartózkodó Rajačić metropolita, közben sikertelenül próbálta megszerezni az udvar engedélyét az 1690-től létező szerb privilégiumok egyik legfontosabbikának, a szerb népgyűlésnek a mielőbbi összehívásához. Ugyanezt a frissiben felálló magyar minisztériumnál (kormány) is megkísérelte, de onnan sem kapott pozitív választ. Közben próbálta nyugalomra inteni délvidéki nemzettársait, de azok, a metropolita március 18-i felszólítása ellenére, szervezkedni kezdtek, s 27-én, Újvidéken megalakították a maguk forradalmi bizottmányát (Revolucionarni odbor).

Itt már hangsúlyosabban kerültek megfogalmazásra a követelések: köztük a szábor azonnali összehívása, a határőri körzetek megszüntetése, és egy, Pozsonyba küldendő 'deputáció' kijelölése. Ez⁹ utóbbi, Stratimirović és Kostić vezetésével folytatta le 1848 áprilisában többek között Kossuth-tal azt az elhíresült – német nyelven zajló – eszmecsere-t,¹⁰ amely végkövetkeztetéseként elhangzottak a közismert, ominózus, kardcsörtető kijelentések, melyek szerint a kérdésben (nemzetiségi/nemzeti kérdés) a fegyverek fognak dönteni.

1.2. Közbevetés a szerbek és a magyarok előzetes nemzettapasztalatai kapcsán

A vonatkoztatási keretek¹¹ kontrasztív boncolgatása – reményeim szerint – segíthet az antagonisztikus történelmi ellentétek háttérének tisztázásában. Ezért itt ki kell, térjek az ortodox (dominánsan egy vallású) és a közép-európai (itt: a magyar) nemzetkonstitúció néhány, marginálisnak tűnhető, de – hipotézisem szerint – az események sodrásában meghatározónak bizonyult vonatkozására.

A 'nemzetiségi kérdés' magyar oldalon történő felmerülésének egyik legszemléletesebb háttérmozgatóját Mester Béla fejti fel egyik Szontagh-tanulmányában:¹² Az olyan, több évszázados, kevert nyelvű és vallású területen élő közösségekben, mint a felvidéki német-ség/magyarság/szlovákság, az (értelmiségi) identitás kialakulása soktényezős, nem kis mértékben az egyén választásán múló döntés kérdése. Ugyanez kevésbé mondható el a délvidéki ortodox közösségekről (szerb, román), ahol legfeljebb – mint azt a már megidézett Polit (jelentése városi, itt: konstantinápolyi) család esetén láthatjuk felekezeten belül lehetséges, s jóval lassúbb is az identitásváltás. Továbbá: amíg a felvidéki, részben az erdélyi közösségek is, jól ismerik egymás érv- és vonatkoztatási rendszerét (ugyan azon szociá-

lis világban élnek, melynek [premodern] történetében is osztoznak), addig a szerbekről és románokról – ahogy azt Szontagh tézisdramája is „bemutatja” – alig van információjuk. Nem osztoznak velük az elővilágból (Vorwelt)¹³ súrlódások árán, évszázados közös munkával kialakított valóságon. Nem ismerik azok nyelvét, nem értik azok vonatkoztatási rendszerét, nem közösek tradícióik.

„A nyelvi-kulturális háttér elemzése során a korabeli Magyarország szociolingvisztikai sajátosságai bizonyultak relevánsnak [...] A kiművelt írott nyelv és a mindennapi beszéd közötti különbség, valamint a több, gyermekkorban tanult beszélt, és egy, felnőttkorban szabadon választott írott nyelven való megnyilatkozás tömeges tapasztalata a kor közvélemény-formáló értelmiségében a nyelv eszközzerepéről, szabad alakíthatóságáról és általában a szabad identitásválasztásról alkotott nézeteket tesz elfogadhatóvá, amelyek végső soron a nyelvi közösség fogalmát az önmagának tudatosan törvényt adó politikai közösség mintájára segítenek megkonstruálni. Ez a felfogás lesz az alapja a nép és nemzet megkülönböztetésének...”¹⁴

Erre az általánosabb közép-európai tapasztalatra (is) alapozódhatott a magyar politikai nemzet konstrukciója. Hisz eleink – akár az arisztokrácia (Eötvös, Széchenyi) soraiból, akár a „megnemesített szakemberek” közül verbuválódtak (Szontagh),¹⁵ nem volt számukra ismeretlen „a magasabb polcra törekvő nemzetek” asszimilációs versenynek – afféle XIX. századi agyelszívásnak – való kitettsége – és ehhez akkoriban még hazát sem kellett váltani...

A török idők során elnéptelenedő Délvidéket elsőként benépesíteni kezdő szerbség előtt azonban koránt sem állt ennyire nyitva, és főleg nem volt magától értetődő a fenti tapasztalat. Elsősorban azért, mert többségükben – ahogy azt a vajdasági szerbek történetírói nem győzik hangsúlyozni – eleve nemzetként (Natio Rasciana)¹⁶ érkeztek, I. Leopold császár 1690-es felkérése, az ún. Literae invitatorie nyomán a déli végekre.¹⁷

Azaz a nemzetté válás kezdeti folyamatain már jórészt túl lehetek... Másrészt esetükben e folyamat során más, érzékelhetően nagyobb, jelentősebb szerepet töltött be az ortodox egyház, mint államegyház. Ez a privilégiumrendszer tartalmi feltöltésénél is erőteljesen megjelent – az egyházi vezetésnek, mint legitim, közösségi vezetésnek az udvar által történő elismerése révén.

Érték a szerbséget is nyelvi természetű kihívások az új hazában, itt most csak az illír mozgalomra utalnék, de ezt a hasonló gyökerekkel bíró, egyenlő jogokra és elbánásra igényt tartó, közös keretként, de nem kulturális versenyként élték meg.¹⁸ És persze ez a társadalmi nagycsoport sem volt teljesen zárt. De a kulturális kihívásokra inkább kollektív továbbvándorlással felelt, semhogy a privilégiumokkal keretbe foglalt identitását kockára tegye a megváltozott körülmények között: A 18. században (1751) több ezren települtek át a cári Oroszországba, hol kisebb, kezelhetőbb különbségekre számítottak.¹⁹

Félreértés ne essék: A szerbek is fogadtak be máshonnan érkezőket! Desančić Politék pl. görögből – évtizedeken át tartó, fáradtságos munka árán, s némi beházasodásnak is köszönhetően – szerbbé lehettek,²⁰ de ekkor is megmaradtak a számukra az elsődleges világtapasztalatot közvetítő ortodoxián belül. A többnyelvű környezet mellett a vallás szabta meg identitásváltásuk keretét. Ugyanakkor esetükben nem beszélhetünk egyéni, és főleg nem szabad, inkább eseti és családi döntésről: Körülményeik, nagykereskedői polgár mi voltuk predesztinálta ezt a monarchián belüli – vélhetőleg anyagi kondícióiban sem hátrányos, annak a Török birodalommal szembeni komparatív előnyeivel²¹ minden bizonnyal racionálisan is számoló – szerepváltást/-váltást.

1.3. A szerb követelések pesti közvetítője: Jovan Subotić

Rajačić metropolita márciusi kísérletei a meglévő, privilégiumokon alapuló szerb intézményrendszer működésbe hozására – ahogy azt már fentebb említettem volt – sorra kudarcba fulladtak. Pesten közben felerősödtek a szerbellenes hangok: Szeparatizmussal vádolták ezt a társadalmi nagycsoportot. Amit ők nem hagyhattak válasz nélkül. Így újabb feladat hárult a magát már március 17-én is exponáló, saját közössége érdekében szerteágazó tevékenységet kifejtő Jovan Subotićra²² (1816–1886). Aki hivatását nézve ügyvéd volt, de ő volt a budai helytartótanács felkért cenzora is a szerb nyelvű kiadványok ügyében. Aztán még költő, kritikus és történész – a máig fennálló, pesti alapítású Matica srpska által kiadott, Letopis [Évkönyv] szerkesztését is végezte az 1848-at közvetlenül megelőző években.

„Subotić március végén az öt vezető pesti szerb értelmiségiek egyikeként, aláírta azt a közleményt, amelyben a szerbek visszautasították a magyar fél azon vádjait, melyek szerint a programjuk szeparatista jellegű lenne, az a Magyarországtól való elszakadást szorgalmazná, valamint biztosították a magyarokat a magyar állam és annak kormánya iránti lojalitásukról.”²³

A 17 pont kapcsán kibontakozó polémia félreértéseinek tisztázásán túl Subotićék ekkor még azzal is nyomatékosítani kívánták jóindulatukat, hogy hitet tettek a múlt sebeinek begyógyíthatósága és a magyar haza iránti feltétlen hűségük mellett – ahogy azt Gavrilović is idézi.²⁴ A forradalom eseményei azonban hamarosan kimosták a józan realitás talaját a metropolita és pesti követői talpa alól:

„Rajačić a szerb népgyűlés május 13-ára (ortodox naptár szerint: 1-jére) történő összehívására kényszerült.”²⁵ Ebben vállalt szerepet Subotić is, előbb a pesti szerbek közösségének egyik küldöttként, majd a ‚főválasztmány‘ (Glavni odbor) tagjaként. Egyrészt az új politikai köztér (a Szerb Vajdaság/Vojvodina Srpska) helyszínein kellett kisebb politikai feladatokat megoldani, mint pl. a szerémi katolikusok (horvátok) lecsillapítása, másrészt a ‚főválasztmányt‘ (a regionális kormányzatot) kellett képviselnie olyan, a birodalmon belüli politikai eseményen, mint a Prágában a Pánszláv Kongresszus, illetve a bécsi udvarnál és a horvát szábornál. Ezekről jelentéseket küldött a megbízóinak illetve leveleket/elaborátumokat írt a szerb ügynek megnyerendő felek számára.

A ’48–’49-es eseményekről, s Subotić azokban játszott szerepéről informálódhatunk még egy, harmadik típusú forrásanyagból is: önéletírásából, illetve irodalmi és történetírói munkáiból – utóbbiakat illetően „elsőként fogott hozzá 1848–1849-es A vajdasági szerb mozgalom történeti forrásainak közzétételéhez”,²⁶ az előbbieket különböző műformáiban pedig az események szemléletes krónikásának bizonyult. A ‚májusi népgyűlést‘ egy 17 oldalas elbeszélő költeményben énekelte meg. Ezek a Bach korszakban is elsősorban a Letopis lapjain jelentek meg.

1.4. A szkupstinát megelőző korszak szerb társadalmi kontextusa

Ahhoz, hogy a Vajdaságról folyó diskurzust reprodukálhassam, az eseménytörténet is érintenem kell: Az újvidéki (pozsonyi, pesti) szerb ifjak, az általános forradalmi hangulathoz igazodván, nem kívánták hagyni, hogy az események a maguk ‚megszokott‘, történelmi lomhaságában²⁷ csordogáljanak: a hatóságok jóvá nem hagyása ellenére is összehívhatónak, mi több: összehívandónak vélték a szerb nemzetgyűlést (Narodna skupština).

A szerb elit azonban korántsem volt egységes a történelmi pillanat jelentőségének megítélését illetően. Ami a szerbség belső érdekellentéit is jelezte, ha azokat nem is tette központi témájává: Az álláspontok, az egyházi hierarchia belső/személyi ellentétein túl – amint azt a pesti szerbeket sajátos módon tanácskozni hívó körlevél²⁸ példája szemlélteti – érzékelhetően

egymásnak feszültek. A belső reformokat követelő közép- és kispolgárság (kézművesek, kereskedőkhez kapcsolható fiatal értelmiség, akiket Svetozar Miletić nézetei jelenítenek meg vizsgálódásiam során) valamint az egyházi²⁹ és katonai elit között látens vita forrt. Az ifjak által követelt, polgáriarsult Újvidék helyett a szkupstina a Határőrvidék közigazgatása alá tartozó, egyházi központban, Karlócán (Sremski Karlovci) került megrendezésre.

Amíg az osztrákbarát (óvatoskodó) katonai (közép)vezetők és helyi előljárók sorsa a forradalmi közhangulat közepette gyorsan rendezhető volt (elsodorta őket a népharag), addig az egyházi és a polgári érdekek összecsapásának ebben az időszakban nem voltak biztosítva sem a belső (diétai), sem a külső (magyar fenyegetés) feltételei. Az egyházi hierarchiát nem lehetett csak úgy leváltani, s főleg nem lehetett elkergetni, ahogy azt a 'nagy kaszárnának' is nevezett Határőrvidéken a tiszt kar egyes tagjaival tették. Ellenkezőleg – a fentebb már vázolt, magyar oldalról megfogalmazódott ellenszenvnek az egyház által megtestesített privilégiumrendszer szolgált intézményes ellenpólusául. Ekkor már felülírhatalatlanul kirajzolódott a két nemzeti mozgalom összeegyeztethetlensége. A két entitás, az április eleji pozsonyi deputáción megesett incidensre alapozva, újra a 'nulla összegű játszma' platformjára helyezkedve próbálta rendezni egymással a megoldatlan – területi formát kapó – kérdéseket: „A szerbek és a magyarok nem hittek egymásnak, így a vajdasági szerbek bizalma egyre inkább Bécs felé fordult.”³⁰

Az udvarhoz pedig a fennálló intézményes rend elemeinek a megerősítése útján lehetett a legegyszerűbb és legszemléletesebb módon közeledni. A történelmi tapasztalat is azt mutatta, hogy Bécs a leginkább akkor fogékony a privilégiumrendszer egyes elemeinek a megerősítésére – s az olyan, azokba beleérthető, de eladdig ki nem teljesedett intézmények elfogadására: s a területi autonómia is ilyennek volt vélelmezve a szerbség részéről –, amikor a birodalmat, vagy azon belüli tejhatalmát megkérdőjelező egyéb erők réme már felsejlett a horizonton... A szerb törekvések forradalmi (demokratizáló) jellege így hátrább kellett szoruljon a prioritást élvező nemzeti cél, az önálló politikai entitásként való elismertetés egyéb úton (területi autonómia) történő elérhetőségének árnyékában.

A nemzeti jelleg megtartásához – a magyar politikai nemzetnek, mint politikai konstrukciónak a konkurenciája mellett – a területi elvű önrendelkezés látszott a legjobb garanciának. Csakhogy a szerbség akkoriban a Habsburg birodalom különböző jogállás alá eső területein, egymástól nagy távolságokra szóródva szét volt fellelhető.

A fentebb jelzett társadalmi tagoltságból eredeztethető érdekellentéteken túl, így a (szállás)területi különbségek is meghatározóak lehettek az érdekek artikulációja és a pillanatnyi célok megfogalmazása során. A területi tagoltság azonban a társadalmi nagycsoport stratégia céljainak (Nachwelt) felrajzolásakor (a politikai nemzet státusának kiharcolása, s annak az önálló terület[ek]hez való kapcsolás révén történő megerősítése, 'közigazgatási lehorgonyozása') ekkor még nem szolgál alapul a belső megosztottsághoz: Dalmáciától Torontálig szinte minden szerb híve volt a területi elvű autonómiának. Sőt: az a többi szláv követeléshez (a monarchián belül szerveződő pánszláv mozgalom trendjéhez) is igazodónak látszott. A dalmáciaiak és a nyugat-szlavóniaiak pillanatnyi érdekartikulációja ezen a kontextuson belül halasztást nyerhetett, hisz a testvéri horvát nemzettel létesíthető, és létesítendő stratégiai szövetség az ő helyzetüket – az 1848-as perspektívából nézve – sokkal könnyebben (szinte problémamentesen) volt képes rendezni. Miközben a nem magyar etnikumokat az egységes (és egyetlen) magyar politikai nemzetbe bekebelezni kívánó magyar politika távlatilag ennek az ellenkezőjét vetítette előre.

A fő és elsődleges feladat tehát a magyar korona területein belül a háromegy királysághoz (Horvátország, Szlavónia és Dalmácia amúgy szintén különböző jogállás alá eső, de jövőkéjük tekintetében [Horvát állam] egybevágo területeinek korabeli elnevezése) nem tartozó térségekben egységes jogállás és közös közigazgatás alá szervezni a szerbséget.

Ezen folyamat levezénylésére volt hivatott az ortodox egyház, az érdekartikuláció kihordására adott volt a népgyűlés intézménye, míg a követelések jogosságát az 1690 óta létező privilégiumok rendszeréből lehet a leginkább problémamentesen levezetni. (Le lehetett volna – ahogy arra volt is a szerb ifjak részéről még márciusban kísérlet – a forradalom eszméiből is, de az a fennálló birodalomközi [regionális] szituációban nem látszott követhetőnek, s képviselői sem tudhattak maguk mögött akkor még meghatározó többséget a szerb közösségen belül.)

2. A májusi nemzetgyűléstől a követelések bécsi fogadtatásáig

2.1. A szerb követelések lényegét megtestesítő Vajdaság kikiáltása

A májusi szkupstina tényleges összejövételén igazából már túlléptek az események³¹ annak az eredeti intézményre szabott alapfunkcióin, s gyakorlatilag – vita helyett – a politikai közgondolkodásban már kikristályosodott elképzelések szentesítésére, illetve az ezek között szereplő egyházi és világi vezetői tisztségeknek a megerősítésre/betöltésre szorítottak. Az első tanácskozási napon (május 1-jén/13-án) Rajačićot, az addigi metropolitát közfelkiáltással patriarchává minősítették át (1).

Majd sort kerítettek a privilégiumrendszer kezdeteitől létező, de 'igazából' (de facto) mindig is betöltetlen vajdai méltóság (katonai tisztségű világi vezető) reaktiválására. Stefan Šupljikacot választották meg vajdává (2), aki 1849 elején váratlanul, egy katonai szemle során bekövetkezett haláláig maradt e tisztségben.

1848. május 3-án (15-én), a második tanácskozási napon került meghozatalra további nyolc döntés, melyek értelmében:

(3) Kinyilvánították, hogy a szerb nemzet politikailag szabad és független a Habsburg ház és a magyar korona keretein belül.

(4) Kikiáltották a Szerb Vajdaságot, amely magában foglalta Baranyát, Bácskát, a Becsei járással és a Sajkási zászlóaljjal, Szerémséget a Katonai határőrvidékkel, valamint Bánátot a Kikindai járással és a Katonai határőrvidékkel. Ez a vajdaság – egyenlőségben és a szabadságon alapuló – politikai szövetségre lépett a három megye királysággal (Horvátországgal).³²

(5) Megalakult a Népgyűlés (szkupstina) állandó végrehajtó szerve (kormány), a főválasztmány (Glavni odbor).

(6) Elismerésre került a vlachok (románok) nemzeti önállósága.

(7–9) Bizottságokat hoztak létre, amelyek a szkupstina döntéseit a bécsi udvar és a horvát szabor felé voltak hivatottak közvetíteni, illetve egy külön bizottságot a prágai Pán-szláv Kongresszusra is delegáltak.

(10) Végül döntést hoztak arról is, hogy a magyar minisztérium által május 15-ére, Temesvárra engedélyezett szerb nemzetgyűlés (srpski narodni sabor) megtartásától eltekintenek.

A politikai prioritások ezekben a napokban teljesen elfedték a szerbek társadalmi tagoltságából és területi elhelyezkedéséből adódó érdekellentéteteket. A forradalmi közhangulat pedig – utat engedve a nemzeti eufóriának a régóta körvonalazódó célok megvalósulásának küszöbén – a sok tekintetben anakronisztikus intézmények kiteljesedését is történelminek látta.

A májusi szkupstina határozatai amúgy beleillettek abba a vonulatba, amit a szakirodalom a regionalizmus 'alulró' címkéje³³ alatt, kelet- és közép-európai nemzetek eseteiben a nacionalizmus ún. 'második szakaszával' azonosít és „amelyre az a jellemző, hogy nem

elégzik meg a nyelvi és kulturális sajátosságok hangsúlyozásával, hanem különállásának területi formában is kifejezést kíván adni.”³⁴

A jelenségcsoport lehetséges okainak történeti vizsgálata során általában nem kerül külön tárgyalásra a demokratizálódási hullám intézményelméleti dimenziója. Ám a többségi képviselői rendszerek kiépülését bemutató, politikatudományi (intézménytörténet) kutatások a jövőben rávilágíthatnak a tendencia strukturálisan behatárolt kereteire. A korszak területi követelése az uralkodó jövőképhez illeszkednek: a demokratizálódó politikai rendszerek majd másfél száz éven át a maguk ‚elsődleges többségének’ megalapozásán fáradoztak. Igyekeztek a saját csoportérdekeikhez akár horizontális (területi), akár vertikális (osztály) alapú társadalmi bázist biztosítani. A történéseknek ebben a kontextusban való (át)értelmezése túlmutat azok eseménytörténeti partikularitásán, s a politikaelmélet, eszmétörténet irányába vinné el a vizsgálódást. Aminek kibontására itt és most nem áll rendelkezésemre kellő tér/idő.

2.2. Kísérletek a Vajdaság elismertetésére

Ahogy azt már jeleztem, a korban nem volt kidolgozott, Eötvös szavaival ‚minden fél számára megnyugtató’ politikai elképzelés a társadalmi nagycsoportok horizontális egyenjogúsítására. A (nemzeti) liberalizmus akkori elméleti mátrixába nem fértek bele a kollektív jogok. Ezért aztán nem meglepő, hogy a politikai nemzetté válás elméleti megalapozása során vissza kellett nyúlni a korábbi, már közkinccsel képező diskurzusokhoz. Ezt tette Jovan Subotić is, amikor 1848 nyarán Prágából visszafele jövet, és őszén, a májusi szkupstina 7–9. pontokban meghozott döntéseinek megfelelően udvari megbízottként diplomácia feladatot ellátva beszédeket mondott, leveleket írt és elaborátumokat állított össze.

Mindeközben a szerb törekvéseket ölelő belső ellentétek is már a diplomáciai offenzíva legelején, 1848 nyara során felszínre kerültek: A főválasztmányt de facto irányítani kívánó Đorđe Statimirović és az uralkodónál Innsbruckban előszobázó ‚jogilag’ csupán szellemi vezető, Rajačić³⁵ patriarcha, az utóbbi júliusi hazatérésekor nyíltan konfrontálódtak. A világi főhatalmat vajdaként szimbolikusan birtokló Stevan Šupljikac is talán csak azért maradhatott ki ekkor még a belső hatalmi vetélkedésből, mert ‚még a bécsi liberális kormány sem volt hajlandó – annak ellenére, hogy megválasztott szerb vajdának elismerte – beleegyezni, abba, hogy a[z olasz – PT] hadszínteret maga mögött hagyva, átvegye a közgazgatás vezetését a Szerb Vajdaságban.”³⁶

Ha szorosabb olvasás alá vonjuk a diplomácia célok elérése érdekében fogant megnyilatkozásokat, az derül ki belőlük, hogy a forradalmakat megelőző politikai diskurzus, a privilégiumrendszer kiteljesítésének programja képezi ezeknek, különösen a nagyobb részt kitevő, Subotić által jegyzetteknek, az érvelések törzsanyagát, s csak mellékesen jelennek meg bennük azok a liberális eszmék, amelyek a szerb ifjakat is mielőbbi cselekvésre készítették a márciusi során. S mivel a szerzőjük a most vizsgálandó időszakban a Szerb Vajdaság hivatalos szószólójának volt tekintendő, ezért joggal gondolhatjuk, hogy magát a szkupstinát, illetve a főválasztmányt is a fenti eszmerendszer jegyében tevékenykedő, akkoriban még ugyan elismerésre/megerősítésre váró, ám de facto már létező, regionális szervként lehet a legpontosabban leírni. Már májusban sorra alakultak a főválasztmány intézkedéseit ‚lefelé’ képviselni hivatott dekoncentrált, körzeti szervei Zimonyban, Mitrovicán Pancsován a vajdasági közigazgatásnak.

A karlócai gyűlés szerb követelési a németül egyaránt jól beszélő és író – ami cenzori és ügyvédi tevékenységének előfeltétele lehetett – Subotić tolmácsolásában a következők pontokban voltak összefoglalhatóak:

1. Választhassanak az [ortodox] egyház fejül patriarcha titulusát viselő vezetőt;
2. Választhassanak világi [nép-]vezérül a vajda tiszttségét betöltő előljárót;
3. A nemzetként való fennmaradás[feltételeinek a biztosítása];
4. Önigazgatás;
5. Lehesse saját területük.

Az udvar jóindulatának elnyerését szolgálhatta az a visszatérő motívum is, amely a korona alá rendelt szerb közigazgatást amolyan délkeleti kapuként tétélezte, amely újra utat nyit a birodalom XVII. század végén már kudarcba fulladt, területszerző próbálkozásainak, amennyibe lehetővé teszi a szerb nemzet azon belüli – jövőbeni – egyesítését. A szövegek harmadik közös egységeként a magyar törekvésekkel való antagonisztikus szembenállást azonosíthatjuk.³⁷

Az amúgy történésként is megnyilatkozó – s illetén a nacionalizmus első szakaszához sorolható – Subotić historikus példáiban kiemeli az udvarnak és a szerbségnek a rebellis magyarok elleni közös fellépéseit, illetve a magyaroknak a szerbek önazonosságának megtartását akadályozni kívánó lépéseit. Ezen érvelés során nemegyszer összecsúsznak a magyaroknak tett udvari gesztusok a történelmi Magyarország szuverenitásának visszaállítására a tényleges magyarországi követelésekkel. A retorika tendenciózus volta azonban leginkább az olyan udvari törekvések szerbellenes jellegének a magyarok nyakába varrása mentén bukik ki, mint amilyen a XVIII. századi katolizálási kísérlet felemlegetése, amely a maros-vidéki határőrök, már említett továbbvándorlásához vezetett 1751-ben.

A szkupstina döntéseinek jóváhagyására szervezett diplomáciai offenzíva azonban nem hozta meg a várt áttörést. Pedig a területi elvet az udvar érdekeit is messzemenően figyelembe vevő módon próbálták a belső (: birodalmi) kontextusban lehorgonyozni: a Vajdaságot így a magyar koronán kívülre, az udvar közvetlen fennhatósága alá kívánták átsoroltatni. „[...]Bécs] azonban a szerb követeléseket teljes mértékben alárendelt saját érdekeinek, s csak arra ügyelt, hogy a szerbeket ne távolítsa el túlságosan önmagától, hogy azok bizodalma kitarson a háború végéig.”³⁸

2.3. Az új közigazgatás jellege

A főválasztmányról más esett néhány szó. Subotić önéletírásából jól látható, hogy az alkalmi vezetők miként próbáltak élni a helyzeti előnnyel.³⁹ Mind Statimirović, mind Rajačić hajlamot mutatott a hatalom egy kézben való koncentrálására. Az ifjak és egyik vezetőjük, az akkor még a húszas évei elején járó Svetozar Miletić hiába próbálta óvni nemzetét a despotikus hajlamoktól,⁴⁰ a régi beidegződések, az új idők szelei ellenére, tovább működtek.

Maga a végrehajtó hatalom az eredetileg 50 tagot számláló főválasztmányon belül is Rajačić patriarcha és szűkebb köre – titkárai – kezében összpontosult. Statimirovićra a harcok irányítását bízta a főválasztmány, bár a patriarcha – akinek semmiféle katonai előismeretei sem voltak, mint a szent könyvek jeles ismerője, erre szerepre is magának vindiált jogot.

A tényleges kormányzása, az anarchia elkerülése végett ideiglenes uralom alá vont területeknek⁴¹ pedig úgy zajlott, hogy Rajačić, mint a Szerb Vajdaság ideiglenes kormányzója, Jaša Živinović és Joca Stanković (a titkárok) bevonásával, minden apróságban személyesen, vagy személyes megbízottai által dönteni kész, a napirendet egyedül meghatározni képes vezető rendelkezett. A többiek pedig közben újságot olvastak, vagy jelentéktelen ügyekben fejthették ki álláspontjukat.

Formálisan a főválasztmány tagjai közül nevezte ki a patriarcha a kormánya tagjait. Az ideiglenes kormány főleg Zimonyban tartózkodott. Az egyes igazgatási ágazatok élére a hozzá közel álló főválasztmányi tagok közül nevezett ki ügyvivőket. A külügyek reszortját

névlegesen magának tartotta meg, de ténylegesen a szerb hercegség korábbi szürke emenciáját, Živanovićot bízta meg a diplomácia vezényleésével. A belügyeket egy négytagú bizottságra bízta, melynek titkárául Konstantin Bogdanovićot jelölte ki. Az igazságügyeket Stojakovićra, az oktatásügyet Subotićra bízta. Az igazgatási ágazatok élére kerülteknek kijárt a kormánytanácsosi titulus. A kormányzat szinte napi rendszerességgel ülésezett, az egyes ágazatokban szerepet kapókat pedig a patriarcha kezdeményezésre hívták alkalmanként össze.⁴²

Az alsóbb szinteken azonban egy másik, sokkal inkább plebejus tendencia érvényesült. Subotić a korabeli állapotok udvarnak adreszállt jellemzésekor nem győzi hangsúlyozni a történések alulról kieszközölt voltát. Az ő értelmezésében a patriarcha és a főválasztmány csak népharag eszkalációját elkerülendő hozta meg azokat a lépéseket, amelyek nyomán a ténylegesen is a mozgalom ellenőrzése alatt álló területeken létrejöttek a már említett helyi erők által kikövetelt körzeti választmányok (okružni odbor). De minden a szerbség és a monarchia fenntarthatóságának jegyében történt. „A Vajdasághoz Szerém és a Sajkási zászlóaj, ahogy a két bánsági regiment is, ténylegesen is csatlakozott. Ezeknek a térségeknek a politika irányítása átvételre került. Ám a többi szerbek lakta dél-magyarországi vidék csatlakozása nem jött létre. Elmaradt a fenti provinciális (a katonai határörvidéken kívül eső – PT) térségek tényleges közigazgatási csatlakoztatása (a Vajdasághoz – PT). Ezeket a császárhoz intézet petíció révén kívánták birtokba venni.”⁴³

Az olyan területek, mint a Kikindai körzetnek, vagy az Óbecsei járásnak, katonai erővel történő elfoglalásától való tartózkodás által is jóindulatukat akarták a szerbek demonstrálni – állítja Subotić – hiszen rendelkezésükre állt a kellő haderő e területek megszállására.

A újonnan kikiáltott Vajdaság területei akkoriban eredetileg részben a bécsi udvar, részben a budai helytartótanács igazgatási központjainak fennhatósága alá tartozott. Helyben csak a megye és a főparancsnokság Subotić szerint szerbellenes érzelmű megbízottai tartózkodtak. A városi magisztrátusok is ezeknek voltak alárendelve. A fentiekből következően a helyi szerbeknek nem volt más választása, saját kezébe kellett venniük a közügyek intézését: minnek foganatosítására új szerveket kellett létrehívni.

Ezek sorában az első a főválasztmány volt, majd amikor a közigazgatás addig létező szervei ezzel nem voltak hajlandók együttműködni, sor került a hatalmi szervezet alsóbb szintjeinek átépítésére is. Subotić itt arra hívja fel a bécsi kormány figyelmét, hogy mind ezen újonnan létrejött szervek a kezdetektől a magukénak tudhatták a területen élők töretlen bizalmát és messzemenő támogatását. Sőt. Amennyiben nem jönnek időben létre egy-egy adott településen az új intézmények, azt a helyiek maguk kényszerítik ki. A főválasztmány illetően csak engedelmeskedett a közakaratnak, mi több, amit lehetet, igyekezett megőrizni az eredeti szervezetetekből: „A megyei tanácsok, mivel azokat maga a nép választotta, érintetlenek maradtak. Az alispánt átkeresztelte ugyan a nép, de a szerepköre nem változott; a szolgabíró és helyettese szintén új elnevezést kapott, de egyúttal kineveztek melléjük egy hat tagból álló járási választmányt, akiket a községek delegálnak, s akinek az elnökét a főválasztmány jelöli. (...) Ezeknek a személyeknek és szerveknek a funkciói változatlanok maradtak, azzal hogy a főválasztmány fennhatósága alá lettek vonva, melynek a megfelelő szekciója gyakorolja felettük az ellenőrzést.”

Subotić jelentése végén azt hangsúlyozza, hogy mindezek a változások a törvény kényszerítő hatása nélkül, az érintettek azon józan belátásából kifolyólag kerültek foganatosításra, hogy elkerültesse a fenyegető anarchia, ám mivel a régi rendszert már nem lehetett fenntartani, a helyébe – ha mégoly ideiglenes jelleggel is – csak kellett állítani valamit, addig is, amíg az udvar rendezni méltóztatik a vajdasági szerbek státusát.

2.4. Alkotmánytervezetek

Az új császár, Ferenc József 1848. december 15-i manifesztumában a vajda és a patriarcha funkcióját és személyét megerősítette, de a területiség kérdését, s az ahhoz kapcsolódó Katonai határőrvidék státusának ügyét, 'békésebb időkre' halasztotta. Közben a szerb értelmiség – nem kis mértékben Miletic 1848 decemberében a Napredakban elindított cikksorozatának köszönhetően – ,alkotmánytervezetek' sorával próbált meg javaslatot tenni a Vajdaság státusának birodalmon belüli rendezésére. Ezek közös nevezője a magyar korona területétől való elszakadás volt.⁴⁴ Illetve a felismerés,⁴⁵ hogy a szerbség törekvései csak a birodalom belső viszonyainak lényegi átrendezésével ([kon]föderalizáció) oldhatóak meg. „Az 1849. március 4-én kihirdetett oktrojált alkotmány óriási csalódást okozott a szerbeknek, mert szó sem volt benne a független Vajdaságról. Igaz létrejött a Szerb Vajdaság, de a császár elrendelte, hogy katonai parancsnokság alá helyezi a területet, azaz szertefoszlottak a magyarországi szerbek függetlenségi álmai.”⁴⁶

A remény azonban még majd egy egész esztendőn keresztül pislákolni látszott. Az 1849. november 18-i császári pátenz kiadásáig komoly szellemi erőfeszítések és immár lankadni látszó diplomáciai próbálkozások sora próbálta a regionalizmus kocsirúdját visszafordítani a szerbek által üdvösnek gondolt irányba. Ám az ezt célzó megnyilatkozások jobbára már a vizsgálандó időszak következő fejezetének, az 1949-es esztendő devolúció uralta eszmetörténeti eseménysorozatának a részét képezik.

Jegyzetek

- ¹ Legutóbb 2005-ben éleződött ki a Vajdaság státusát firtató szakmai vita. S bár ezt sokan hajlamosak többség/kisebbség (szerb–magyar) ellentétként láttatni, sokkal inkább van szó a centralizáció és a regionalizmus híveinek szerb(iai) ,belső' vitájáról. Vö.: A Vajdaság kérdése (Vojvodansko pitanje) c. megjelent különszámát a Nova srpska politička misao (Új Szerb Politikai Gondolkodás) nevű szakfolyóiratnak, illetve Jovanov ugyanazon évben magánkiadásként megjelentetett, A Vajdaság – egy régió pusztulása c. munkáját! (L.: *Vukadinović–Samardžić* [2005]: Vojvodansko pitanje (A Vajdaság kérdésköre) = NSPM – különkiadás, Belgrád, 214. o. vs. *Jovanov, Dragomir* (2005): Vojvodina – propadanje jednog regiona. (A Vajdaság – egy régió pusztulása.) Magánkiadás, Újvidék, 126. old.)
- ² L.: *Krestić, Vasilje Ć.* (2008): Vojvodani i Vojvodina pre devedeset godina i danas. (A vajdaságiak és a Vajdaság 90 évvel ezelőtt és ma.) = Letopis Matice srpske, 2008/6. (decemberi szám). 1414–1420. old.
- ³ A magyar álláspontokra – részben azok közismertsége, részben helyszüke okán – itt most nem térek ki, ám azok a Vajdaság-problematika kapcsán történő, a szerb szempontokra fókuszáló, kontrasztív újragondolása részét képezi a térség nyilvánosság-topológiájának alakulását bemutató hívatott PhD-dolgozatomnak.
- ⁴ L.: *Foucault, Michel* (1999): Mi a szerző?, 132.
- ⁵ Mikavica 1694-re teszi a területi követelés első megjelenését, majd ez a következő másfél évtizedben többször megismétlődik. Azt követően, egészen az ún. ,temesvári szabor' összehívásáig (1790) nincs szó a területi követelésekről. Akkor, reálpolitikai okokból, a Bánságra korlátozták volna a kialakítandó Szerb Vajdaság területét – mivel az (a dél-baranyai és a bácskai területekkel ellentétben) még nem tagozódott be újra a magyar közigazgatási rendszerbe. Ezt azonban a szerbek közül is sokan – élükön Tököly Szávával (Sava Tekelija) ellenezték, mivel a szerb népesség jelentős részére nem terjedt volna így ki a területi önrendelkezés (közigazgatás) joga. Vö.: *Mikavica, Dejan* (2005): Srpska Vojvodina u Habsburgskoj monarhiji 1690–1920. (A Szerb Vajdaság a Habsburg Birodalomban 1690 és 1920 között) Stylos, Újvidék, 11–21. old.
- ⁶ Amit Subotić, a pesti szerbek tanácsának alelnökeként, mint második aláíró (: vtori predsedatelj) jegyezt. L.: *Gavrilović, Slavko* (2003): Jovan Subotić u srpskom narodnom pokretu 1848–1849. (Jovan Subotić szerepe az 1848–49-es szerb nemzeti mozgalomban) = Uő. (sz.): Istorijiski-politički i biografski spisi Jovana Subotića iz doba Srpskog pokreta u Vojvodini 1848–1849. (Jovan

- Subotić politikatörténeti és életrajzi írásai az 1848–49-es szerb nemzeti mozgalom idejéből), Matica srpska, Újvidék, 10. old.
- ⁷ L. Mikavica (2005): 23. old.
- ⁸ Az egyházi és világi gyűlések, zsinatok és kongresszusok eltérő jogkörökkel bíró, különféle variációiról van szó, melyeket az aktuális hatalom érdekeinek függvényében, annak belegegyezésével lehet az egyházi vezetés kezdeményezésére összehívni.
- ⁹ A delegáció tagja volt e fejtegetés 3. részében említendő Mihailo Polit Desančićnak az édesapja, Jovan Polit Desančić is, aki később – az akkor még a magyar nyelv minél jobb elsajátítása céljából éppen Szegeden hatodikos gimnazista – fia számára meghatározó élménybeszámolóban tárta fel a magyar liberalizmus nemzetiségi vetületét jellemző korlátokat személyesen is megtapasztalt élményeit. Állítása szerint ő maga – az idősebb Polit – vetette fel Kossuth számára a „rác” népnév pejoratív jelentésvonatkozásait, de a küldöttség egyéb eredményt, mint e népnévnek, dehonesztáló volta miatti, továbbiakban fogatosítandó mellőzését – amelyet egy körlevélben lett volna hivatott, ígérete szerint Kossuth elrendelni – nem tudott elérni. Itt csak azért tartom a fenti, inkább anekdotikus részletet megemlíteni, mert az rámutat a szerb liberalizmus személyi kapcsolatrendszerének a magyarénál polgárisultabb – ami a főrendekkel való megegyezés lehetetlenség formájában a szerb érvelési rendszer egyik toposza lesz – hátterére. Vö.: Mikavica, Dejan (2007): Mihailo Polit Desančić. Stylos, Újvidék, 37. old.
- ¹⁰ „In diesem Falle werden wir unsere Degen kreuzen – Kossuth – Der Serbe war nie feig dazu. – Statimirović.” Idézi fel Mihail Polit Desančić az apjától szerzett értesüléseket emlékiratában. L. Polit Desančić, Mihailo (1889): Uspomene iz godine 1848–49 (Emlékek az 1848–49-es esztendőkből), Újvidék, Kiadó nélkül, 19–20. old.
- ¹¹ „Ha ki akarjuk fejezni, hogy valaki milyen valósággal rendelkezik, foglalkoznunk kell azzal, hogy ez a valki saját valóságát hogyan értelmezi, és számolnunk kell az ő valóságának bizonyosság-jellegével, bár csak fenomenológiai zárójelbe téve.” = Berger, Peter–Luckmann, Thomas (1994): A valóság társadalmi felépítése. Jó Szöveg, Budapest, 39. old.
- ¹² Mester Béla (2008): Nemzet, nemzetiség, nép és nyelv a magyar alkotmányos álladalomban. = Demeter M. Attila (szerk.): Kisebbség és Liberalizmus. Pro Philosophia–SZTE–JK–TEGY, Kolozsvár–Szeged, 23–58. o.
- ¹³ L. Schütz, Alfred–Luckmann, Thomas (1984): Az életvilág strukturái = Hernádi Miklós (szerk.): Fenomenológia a társadalomtudományban, Gondolat, Budapest, 305–311. old.
- ¹⁴ Mester (2008): 56. old.
- ¹⁵ Vö. Mester (2008): 29. old.
- ¹⁶ L.: Mikavica (2005): 12. old.; Gavrilović (2003): 13. old.
- ¹⁷ Szerb nézőpontból *túlra (prečani), ami a Dunának és a Szávának, mint a Szerb Fejedelemség határ folyóinak az átlépését jekentett. L.: Mikavica (2005): kötetének alcímét: Állam és autonómia.
- ¹⁸ Vö.: Gavrilović (2003): 9–10. old.
- ¹⁹ Ennek a nagy, 1751-es kivándorlásnak a kudarc történetét (is) dolgozza fel a legismertebb magyarországi születésű szerb író, Miloš Crnjanski regényfolyama, az Örökös vándorlás (Seobe).
- ²⁰ Vö.: Mikavica (2007): 21–22. old.
- ²¹ Az eötvösi mérsékelt liberális identitás-konstitúciónak, mint a magyar politikai nemzet megalapozójának, fontos eleme volt ama bizonyos ‚komparatív előny’, amit a birodalmon kívüli élő populációval is bíró nemzetiségeknek kívántak volt a lojalitásukért cserében felajánlani.
- ²² Erről a szerbek körében is megfigyelhető kisebbségi körökben kényszerűnek is tekinthető szerephalmazásról lásd jelen szerzőnek a következő néven megjelent írását: Papp Tibor (2002): A kisebbségi irodalmak irodalomtudományon túli vetületeiről. = Szövegek között VI. (sz.: Fried István) Szeged, SZTE, ÖIT, 191–200.
- ²³ Gavrilović (2003): 10–11. old.
- ²⁴ Gavrilović (2003): 11. old.
- ²⁵ Gavrilović: uo.
- ²⁶ Gavrilović (2003): 23. old.
- ²⁷ A történelmi lomhaság itt arra kívánok utalni hogy a XVIII században megfogalmazódott követelések közül nem egy éveken, évtizedeken át ‚kerengett’ az udvar politikai útvesztőiben, hogy a(z

- udvarnak) megfelelő konstellációban újra előkerülhessen – a privilégiumok kiterjesztésének ezt a természetét a szerbség politikai szocializációját meghatározó, a politikai kultúra részét képező mozzanatnak vélem. Erre a ‚tapasztalatra’ vezethető vissza majd pár hónappal később az 1848-as nyári/őszi érdekkijárást sajátos – a forradalmi hangulathoz nem igazán illeszkedő diplomáciai hadjárata – ahogy azt a szkupstina megfelelő pontjaiban elő is látták.
- ²⁸ A pesti egyházkerület Rajačić körlevelét (cirkularijum) gyakorlatilag ‚elfektette’. Subotić egy héttel a tanácskozás meghirdetett kezdete (1848. május 13-a, ortodox naptár szerint május 1-je) előtt arról panaszkodik egyik magánlevelében (L. Subotić [2003]: 45–46. old.) Vuk Karadžićnak, hogy még mindig nem tudja mi lesz a szkupstinával, mivel a budai episzópa, Platon Atanacković – az egyházpolitikai játszmák következtében – a körlevelet ugyan aláírta, de nem küldte tovább/szét az érintetteknek. A májusi szkupstinára végül Subotić, Đorđe Stojakovićyal és Teodor Pavlovićyal hármában, mint a pesti szerbek követe érkezett meg, hogy később erről a megbízatásról lemondva a főválasztmány (a szerb [ön]kormányzat végrehajtó szerve) tagjává válhasson.
- ²⁹ Az egyházi elit motivációira Sv. Miletić egy későbbi, 1864. júniusi egyik Szerb Híradóban (Srpski dnevnik) megjelentetett, a konfliktust immár nyíltan felvállaló programadó írása világít rá: „Gondoljunk csak vissza Rajačić patriarcha tetteire, aki a politika mezején sok mindent elért; nála figyelhető meg a legjobban, hogy mindamellett, hogy az ‚egyházi-nemzeti népgyűlések’ vitaforumain (a diétákon – PT) azok tényleges kongresszusi (döntéshozatali – PT) jellege ellen foglalt állást. Olybá tűnik, hogy hajlamos volt a felmerülő kérdések politikai természetét kidomborítani, csak azért, hogy az egyházi reformokról ne eshessen szó ezeken az összejöveteleken. Erre vezethető vissza az is, hogy az 1848-as (a magyar minisztérium [kormány] részéről – PT) Temesvárra engedélyezett, s általa Karlócára összehívott ‚egyházi-nemzeti szábor’, csak mint politikai népgyűlés (kiemelés tőlem – PT) rendeztetett meg...” Miletić, Svetozar (2001): Előbb a nemzet és az egyház, s csak aztán a patriarcha és a metropolita [...megválasztása]. = Sabrani pisci Svetozara Miletića. (Svetozar Miletić válogatott írásai) 146. old.
- ³⁰ Mikavica (2005): 33. old.
- ³¹ Vö.: „A szkupstinán megszavazottak már annak megkezdése előtt készen álltak.” Mikavica (2005): 25. old.
- ³² Amit az, azaz a horvát szábor, 1848. évi 7. törvénycikkében megerősített. L.: Mikavica (2005): 26. old.
- ³³ Vö.: Dr. Gulyás László (2005): Két régió – Felvidék és Vajdaság – sorsa az Osztrák–Magyar Monarchiától napjainkig. Hazai Térségfejlesztő Rt. 23–40. old.
- ³⁴ Gulyás László (2005): Két régió – Felvidék és Vajdaság – sorsa az Osztrák–Magyar Monarchiától napjainkig. Hazai Térségfejlesztő Rt. Budapest. 29. old.
- ³⁵ L. Heka László (2005): Szerbia állam- és jogtörténete. Bába, Szeged. 244. old.
- ³⁶ Mikavica (2005): 34. old.
- ³⁷ Hogy a diplomáciai hadjárat egyben ‚médiaháború’ is volt, arra szolgál bizonyítékul az egyik beadványrés: „A magyar sajtó a legszörnyűbb borzalmak elkövetését tulajdonítja a szerbeknek. De a világ már meggyőződhetett e sajtókiadványok szavahihetőségéről, s az idő múlásával méginkább kiismerhetik azok igaz természetét. Mindenkit, aki kicsit is tájékozódott a körülményekről, s akinek a szerbek jelleméről is van némi ismerete el kell, borzasson a magyar sajtó demoralizálódásának ez a szintje. Európában eleddig még nem volt példa az igazság kifordításának ily méretű terjesztésére. Kelt.: Bécsben, 1848. október 4.-én.” Gavrilović, Slavko (2003): Autentični prikaz uzroka nastanka, razvoja i načina vođenja rata između Srba i Mađara 1848. godine. (Az 1848-as évi szerb–magyar harcok kirobbanásához vezető tényeknek, a harcok alakulásának és módjának autentikus bemutatása. 108. old.
- ³⁸ Az udvar játszmáihoz szolgáljon adalékul Subotić önéletírásának egyik epizódja: „Október 5-én Latur hadügyminiszterhez mentem, hogy tolmácsoljam a zimonyi ideiglenes kormány kérését. Érkeztem kor az adjutánsa közölte velem, hogy várnom kell, mivel a miniszternél éppen benn vannak a magyarok. Egy küldöttségük azt próbálta elérni, hogy a Bánságból Blumberg generális vonuljon ki, a szerbek ellen fegyvere fellépést szorgalmazta, s azt követelte, hogy ez utóbbiak kezéről minden hatalom ütessék le. Az adjutánssal való beszélgetés közepette világgossá vált a számomra, hogy Bécs kettős játéket űz: a felekkel egyrészt igen mosolygósan bánnak, hogy aztán a

hátuk mögött kikacagják őket. A magyar küldöttség tagjai kisvártatva mosolyogva jöttek ki a minisztertől, elégedettségüket le lehetett olvasni az arcukról. Ekkor én következtem. Gondolhatják milyen várakozásokkal. Látván a magyarok arcát, rám legfeljebb csak a lélek hidege várhatott bévül. De csalatkoznom kellett. A miniszter nagyon kedves volt velem. Már az elején kitértem arra, hogy miként állnak a dolgok a Bánságban, s hogy minden Blumberg gróf viselkedésén múlik. Megnyugtató, hogy Blumberg ezután sem fog másként cselekedni, mint eddig, s hogy az eltávolítása szóba sem jöhet, bármennyire is szeretnék azt a magyarok. – Ah! – Lélegeztem fel. – Jobban állunk, mint azt álmodni mertem volna.” *Gavrilović, Slavko* (2003): Iz autobiografije Jovana Subotića. (Részletek Jovan Subotić önéletrírásából.) 181. old.

³⁹ Az „első az egyenlők között” sajátos felfogást Statimitovcnál lásd a főválasztmány alakulásának történeténél: „Ekkor Đ Statimirović felkínálta nekem, hogy üljek az asztalfőre, az elnöki székbe, amit én azzal az indokkal, hogy mivel a pesti szerbeket képviselem, s az a túl érzékeny magyaroknál nem hozna jó eredményt... Erre az én Đókám gyorsan félbeszakít, s így szól: – Ha ti nem, hát majd én. –, s leül az elnöki székbe, hogy attól kezdve teljesen úgy viselkedjen, mint a főválasztmány elnöke, aminek aztán még további következményei is voltak.” *Gavrilović, Slavko* (2003): Iz autobiografije Jovana Subotića. (Részletek Jovan Subotić önéletrírásából.) 153. old.

⁴⁰ A következőképpen fakadt ki a terület megnevezésénél felmerülő despotórium (despotovina) kapcsán: „Azt már nem! A szabadság és a szabadgondolkodás általánossá válásának idején egy despotórium a szerbeket végzetesen kiszigerelné.” –Idézi Mikavica a róla írott szakmonográfiájában. L. *Mikavica, Dejan* (2006): Politička ideologija Svetozara Miletića. (Svetozar Miletić politikai ideológiája.) Stylos, Újvidék, 27. old.

⁴¹ Vö.: *Subotić* (2003): 123. old.

⁴² *Subotić* (2003): 170–171. old.

⁴³ *Gavrilović, Slavko* (2003): Jovana Subotić Austrijskoj vladi. (Jovan Subotić [jelentése] az osztrák kormánynak.) 123. old.

⁴⁴ *Mikavica* (2006) 34. old.

⁴⁵ Erről Miletić 1848. december 7-én a Naperedakban megjelent cikkében értekezik hosszabban. Vö.: *Miletić, Svetozar* (2001): Značaj pokreta u Austriji. (A [szerb] mozgalom jelentősége Ausztriában). = Sabrani pisci Svetozara Miletića. (Svetozar Miletić válogatott írásai) 13–19. old.

⁴⁶ *Heka László* (2005): 69. old.